

Сквозь серость дней твой образ, сердцу милый,
Чудится порою мне, как светлый луч сквозь тучи,
Иль сладкий сон, явившись на заре.

Незважаючи на всю складність і труднощі життєвого шляху:

Лета мои бегут, жизнь клонится к исходу,
Все горестнее думы, тяжелее сны.
А с душой неведомое что-то происходит —
Она ведь так же молода, как в былые дни.

Хочется на зорьке выйти в чисто поле,
Насладиться свежестью утренней росы,
Хочется с любимым посидеть над речкой,
Облаком укывшись, как в былые дни.

Иль под рясной вербой постоять, обнявшись,
Побродить по чаще, огибая пни,
Или сесть на весла и уплыть далеко,
Наслаждаясь волей, как в былые дни.

Думы запоздалые, не тревожьте душу,
Обольщая благостью, магией весны.
Отцвела черемуха и умолк соловушка,
Не вернуть ни молодость, ни былые дни.

Ну и что? Ведь и в закате есть свое очарование.
Достоинно и красиво прожитая жизнь —
в душе воспоминания.
Если жизнь прошла не в праздновстве,
а в творческом дерзании.

ІГОР СОХАНЬ,

письменник, публіцист, Канада, Торонто

Лібертаріанство та анархічний персоналізм

У літературі говорять: “Всі ми вийшли з гоголівської “Шинелі””. Натомість у політології ми всі вийшли із фрази Прудона: “Власність — це крадіжка”.

Поділ за відмінностями у баченні світу після Прудона не обов’язково передбачає суперництво. Навіть вчення Карла Маркса, який заперечував копіювання ідей Прудона, близьке як анархізму, так і персоналізму. Нестор

Махно, приміром, їздив на переговори до Леніна. Таким чином відбувався наш розвиток бачення світу як держави і суспільства — і місця в ньому особистості. Це наша історія, становлення нашої картини світу. У кожного картина своя, але є загальні уявлення, що сформувалися на даний час. Вони суттєві та впливають на бачення світу.

Наша позиція анархічного персоналізму дещо відрізняється від лібертаріанства. Ми, персоналісти — залежні люди, невольні. У нас є друзі, діти, держава. Буде поганою держава — втечемо до іншої. Але це не зовсім лібертаріанство. Ми з державою дружимо, допомагаємо їй. Логіка проста: хто буде допомагати державі, якщо не ми?

Допомога державі надається в різних формах: вибори, податки, громадянська активність, робота і творчість у різноманітних царинах. Можна допомагати державі в іншій точці світу. Але якщо стається серйозний конфлікт держави та особистості, починається Відхід. Суспільство, сформоване державою, має створити умови для розквіту особистості. Необхідні також наукові досягнення, добрі школи, бездоганні закони, чесні судді, добробут...

Лібертаріанство передбачає пристойну форму розмови про анархізм, який можна розуміти і класично, і вульгарно, і по-студентськи, і войовничо, як Махно... Варіантів багато...

Деяким філософіям чомусь не щастить. Кінікам, скажімо (крім Діогена Синопського). Анархістам. Персоналістам, ніби вони зовсім не цікаві (виняток — Муньє, якого любили і співробітники часопису “Еспрі”).

Зазначу, я маю намір говорити про анархічний персоналізм із легким присмаком кінізму. Конфліктні відносини особистості із соціальним оточенням, часом і світом, державою, що зазвичай відбувається в усіх нас, не будемо виносити за дужки. Важливо розуміти, що конфлікт виникає в момент ухвалення рішення. Це найсуттєвіший момент. Він може тривати і поділятися на частини. Рішення здійснюються у множині, але ухвалюються і державою і особистістю на різних рівнях.

Можна не помічати особистість. Важко не помітити державу. Інакше виникають складні відносини, про які всім відомо. Можна не бачити особистість, позаяк вона несуттєва, або ігнорувати державу, адже вона найчастіше виявляє себе як незначне, шкідливе, випадкове утворення для даної особистості. Ігноруючи державу, все одно потрібно з кимось залишатися. Особистість не може бути одна. Нейтральний варіант — не сприймати державу так, як вона бачить себе (у доброму “картинному” образі), і просто користуватися нею як засобом для виживання. Держава, зі свого боку, користується особистістю як засобом.

Розмова про особистість безглузда. Особистість говорить тільки сама із собою, розуміючи при цьому свою несуттєвість. З точки зору анархічного або агностичного персоналізму (визначення можуть бути й інші), особистість соціальна. І тут виникають спори між лібертаріанством, анархізмом і персоналізмом. Ми не будемо сперечатися. Ми будемо говорити про особистість. Особистості різні, держави різні, відносини особистості і держави різні. Історично ці відносини постійно змінюються.

Лібертаріанство, лібералізм — це способи сформувані найкращий спосіб фінансування, фондування держави. Обидві теорії наполягають на кате-

горичній вимозі до держави: не шкодити особистості. Якщо ця вимога порушується, приймаються анархічні рішення — різні, не обов'язково драматичні.

Новітня картина світу

Спершу зробимо важливе уточнення. Картина світу, як ми зазначили вище, формується кожним, але існує також і спектр інших картин світу, оскільки в різних соціальних групах народжуються свої картини світу, що об'єднують членів групи. Держава загалом теж може мати свою картину світу, узвичаєну тією чи тією мірою. Часто спекулюють на тому, яка картина світу домінує зараз, за певної доби. Різноманітні течії і створюють наше особисте бачення світу, нашу картину світу, про що ми писали у праці “Сповідь персоналіста”. Таких світоглядів багато, і це природно.

Торгівля, що створила сучасну цивілізацію (не обов'язково західно-європейську, бо торгували та збагачувалися всі), — це дракон, що вмирає. І не тому, що тепер легше купити товар на Amazon, а тому, що товару більше немає. Товар помер, і товарно-грошові відносини пішли в минуле. Товар–гроші–товар плюс додана вартість — такого більше немає. Є товар і сервіс із доставки. Нема виробництва як такого. Існує тільки сервіс.

Замість товару (навіть у випадку з Amazon), якому потрібна логістика для його доставки, залишається тільки предмет. Його потрібно виготовити на найближчому принтері. Товару немає. Є замовлення. Конкурують не товари, а віртуальні концепти, які можна розглянути з усіх боків в інтернеті, замовити, оплатити й роздрукувати або доставити до дверей будинку. Що таке торгівля? Це, з одного боку, довіра, з іншого — мистецтво обману: “Купи мої персики! Пальчики оближеш...” Думаєш, що купуєш те, що запропонували скуштувати, а купуєш те, що купуєш. Amazon — не базар. Однак треба розділяти побут та існування.

З точки зору анархічного персоналізму, відносини особистості та суспільства у форматі — це спільне життя різних близьких людей. Держава та особистість — сім'я! Розривати ці зв'язки неможливо і марно. Всі спроби в історії були мізерними. Особистість і держава знаходять різні форми спілкування між собою — і з одного, і з іншого боку.

Є різні способи об'єднати сім'ю. Якщо особистість і держава — одна сім'я, значить мають бути узгоджений обома сторонами бюджет, спільна відповідальність за нащадків, у спільному розумінні. Сім'я — це любов. Греки вирізняли кілька типів любові. Сімейна любов, спокійна безпристрасна сторге, більше підходить для опису відносин особистості та держави. Нам видається, що є десятки типів любові. Можна любити дітей, дружину, батьків, друзів, собаку, бонсай, вустриці... От забудеш вустриці на столі, собаку в мороз на вулиці — і нема любові, помруть. Найголовніше в любові — це відповідальність, вона об'єднує всі типи.

Родичі чи держава, якщо вони не друзі, для анархічного персоналіста Ніщо. Є відповідальність перед особистістю і в особистості — перед державою, тоді виникає сторге, любов. Відповідальність з'являється, якщо присутнє однакове розуміння добра і зла. Інакше — какофонія. Враховуймо та-

кож розмаїтість особистостей у фундаментальній єдності сім'ї: якщо чоловік вирушає на риболовлю, дружина робитиме що заманеться. Це сім'я. А якщо комусь із подружжя забороняти, тоді... Заборони зазвичай дуже шкодять. Парламент може друкувати закони щодня — їх нормальний громадянин не читає. Закони тільки трактують Конституцію, яку краще викладати у школі.

“Із Прудона” вийшли різноманітні течії та уявлення картини світу. Згідно з деякими, особистість і держава — не одна сім'я (або ж сім'я погана). Лібертаріанство, анархічний персоналізм об'єднує те, що вони за добру сім'ю з усіма її природними труднощами.

Особистість і суспільство неодмінно потрібно об'єднувати. Бувають різні сім'ї, у даному разі немає смислу цитувати Льва Миколайовича, оскільки у великої особистості суто своя сімейна історія. Але сім'я — це “осередок суспільства”. Держава і особистість — сім'я, хоч би що там навігадували політики. Особистість йде чи не йде на вибори і таким чином, звісно, обирає і формує державу. Суспільство, історію роблять пересічні особистості. “Інших немає”. Роль особистості в історії обмежується певним відрізком часу, далі особистість може стати пам'ятником.

Коли говорять про цінність особистості, слід розуміти, що саме вона справляє найсильніший тиск на ухвалення рішень. Ухвалення рішень — головне в державі, от чому й перекладають на державу відповідальність за ухвалення рішень всі пересічні люди. Це головна проблема вибору: людина практично не здійснює вибору, ґрунтуючись на своїй повній і несуперечливій картині світу, а маніпулює тими чи іншими спотвореними картинками світу.

Без особистості держава ніщо. Були і є мільярди особистостей, сотні держав. Принципово ми не можемо відокремити особистість від держави. Особистість може ненавидіти державу. Але якщо держава почне ненавидіти особистість, виникнуть проблеми, які буде важко розв'язувати. Ми знаємо історію.

Особистість — це узагальнене поняття різних людей, що живуть у даний історичний період. Лібертаріанство, анархізм, персоналізм, що вийшли із праць Прудона, говорять про обмеження втручання в життя особистості з боку держави, яка є центром ухвалення рішень, регулює ділове життя, життя сімей, перерозподіл власності, участь громадян у війні тощо. З іншого боку, слід враховувати й відповідальність особистості перед своїми власними зобов'язаннями. Серйозна річ бути Особистістю і відповідати перед державою. Відповідальністю можуть бути підтримка або відповідь. Держава не має карати особистість, яка не виконує своїх громадянських обов'язків, якщо вона не порушує кодексу поведінки.

У праці “Щастя і Гріх” ми говорили про безгрішне покоління останніх тридцяти років. Щоб брати участь у соціальних відносинах, знайти роботу і не зазнавати остракізму, потрібно бути світлим лебедем, чистим і бездоганним, потрібно всі свої вади перетворити на чесноти. Це створює дисбаланс особистості, адже вона гріхозна. Не фундаментально, як стверджує релігія, а по-справжньому ситуативно — принаймні. Можна розмірковувати про градації любові, як і про градації гріха. Спершу сприймаєш гріх як мимовільний, потім усвідомлюєш, що він все ж таки інтенційний — або на-

вмисний і усвідомлений, або здійснюваний у несамовитості чи в люті. Дисбаланс особистості між “щастям і гріхом” неодмінно створить дисбаланс у стосунках з близькими та із самим собою. Ми не говоримо про цілісну особистість, бо не знаємо, чи існує така і як її визначити. Ми стверджуємо, що особистість — це радше клубок ниток, білих і чорних. Це трактування використовуємо як стосовно особистості, так і щодо держави. Якщо у відносинах виникне дисбаланс, він руйнуватиме і особистість, і державу. Потихеньку, вода насправді камінь точить.

Після Прудона виникли соціальні течії в політиці та філософії. Анархіст Кропоткін сперечався з Дарвіном і стверджував, що у природі крім боротьби видів здебільше вочевиднюється Взаємодопомога. “Якщо учений визнає, що “єдиний урок, який людина може взяти із природи, — це урок зла”, то він змушений буде визнати існування якогось іншого впливу, що стоїть поза природою, надприродного, що навіює людині поняття про “верховне добро” і веде поступ людства до вищої мети... У самій природі, писав він (Дарвін. — *I.C.*), ми бачимо поряд із взаємною боротьбою інший розряд чинників, що мають зовсім інший смисл: це факт взаємної підтримки всередині самого виду; і ці факти навіть важливіші за перші, позаяк вони необхідні для збереження виду і його процвітання” [Кропоткін, 1991: с. 31].

Нагадаємо про персоналізм Бердяєва і Муньє. Так, Бердяєв писав, що “людина є істота незадоволена самою собою і здатна себе переростати” [Бердяєв, 1993: с. 55]. Із цим анархічний персоналізм безумовно згоден. Марксистська позиція відрізняється, оскільки створила своє бачення і надзвичайний тиск на суспільство певного типу держави у світі та вплинула на світ на сотню років. Такі відносини особистості та держави анархічний персоналізм не сприймає, як і лібертаріанство і лібералізм. “Дух створений для того, щоб непомітно перетворюватися на цінності...”, — стверджував Муньє [Муньє, 1999: с. 25].

Картина світу кожної людини — це цінність. Вона формується безупинно, цей процес і створює особистість, котра в подальшому створює світ, відомий нам і близький. Можна заявляти: нумо створювати суспільство, в якому будуть тільки чудові особистості. Це як закликати переливати воду з одного графина в інший для суспільної користі. З пустого в порожнє. Особистість не виникає від переливання води з графина у графин. Особистість — це життя. Без одного не буде іншого — і *vice versa*.

Персоналізм, тим паче анархічний, слід відрізнити від багатьох теорій особистості, що досліджують поведінкові аспекти, підсвідоме чи свідоме в людині, соціальне (З.Фройд, К.Роджерс, Е.Фром, А.Маслоу — список великий). Персоналізм — це картина світу, яку особистість формує постійно, починаючи з першого моменту пізнання світу в утробі матері. Також анархічний персоналізм у нашому баченні відрізняється від персоналізму Бердяєва або класичного анархіста Кропоткіна. Останній у статті “Моральні застави анархізму” досліджує, як з’являється і формується моральне почуття, практично цитуючи Канта: “Проголошуючи себе анархістами, ми заздалегідь тим самим заявляємо, що ми відмовляємося поводитися з іншими так, як не хотіли б, щоб інші поводитися з нами; що ми не бажаємо більше терпіти нерівності, що давало б декому з нас змогу користуватися своєю си-

лою, своєю хитрістю або тямовитістю на шкоду нам. Рівність в усьому — синонім справедливості. Це і є анархія” [Кропоткин, 1991: с. 301]. Анархічний персоналізм деякою мірою із цим згоден, оскільки важливо відзначити деякий збіг бачення, хоча у нашій праці “Сповідь персоналіста” ми розглядали анархізм і персоналізм в іншому ракурсі. Бердяєв розмірковує про більш фундаментальні поняття етики, про розмежування добра і зла. У праці “Про призначення людини” у 3-му розділі “Людина”, в підрозділі “Персоналізм. Особистість та індивідуум. Особистість і суспільство” філософ говорить про відмінність персоналізму від індивідуалізму, але знову ж таки переважно в етичних питаннях: “Людина занурена у великий кругообіг природи, і влада над нею природи, космічних стихій є передусім влада роду. Носієм морального закону й оцінки є рід, а не особистість. Не виникає питання про особисту провину, тому що особистість не є моральним суб’єктом і не їй належить судження та оцінка” [Бердяев, 1993: с. 67].

Анархічний персоналізм по-іншому бачить світ і особистість. “Наприклад, письменник Сартр, учасник Спротиву: як філософ він екзистенціаліст, але як письменник — персоналіст. Здійснюючи вчинок, ми вибираємо себе, але в персоналізмі така ідея не працює, бо в цій філософії людина вибирає себе не тоді, коли здійснює вчинок, а коли кається, очищується від бруду, котрий створила, здійснивши щось, тому персоналізм говорить більше про внутрішнє, майбутнє, нетлінне в людині, ніж про минуле, темне, наносне. Грішать усі. І мріють всі. Для когось мрії, сни змивають здійснений непростий гріх. У персоналізмі не можна відмитися від гріха, забути, спокутувати. Ніхто, крім тебе самого, не покарає тебе. Те, що ти зробив, залишиться з тобою навечно в тій чи тій формі. Необдуманно обираючи майбутнє, ми забуваємо минуле, а пам’ятаючи і залишаючись залежним від минулого, зберігаємо зв’язок минулого і теперішнього. У персоналізмі людина завжди має бути вищою за своє минуле, хоча це анітрохи нікого не підносить” [Сохань, 2013: с. 11]. “Вчинок” для Сартра — це ухвалення рішення. Але не те ухвалення рішень, якого навчають у бізнес-школах менеджерів. Це фундаментальний вчинок, що його здійснює держава, визначаючи свою долю, і здійснює особистість, визначаючи свою долю, коли вони ухвалюють не поточні, а “доленосні” рішення.

Наостанок ми ще раз хотіли б підкреслити значення Прудона у філософії та культурі загалом, оскільки він став прабатьком багатьох сучасних течій.

Джерела

- Бердяев, Н.А. (1993). *О назначении человека*. М.: Республика.
Кропоткин, П.А. (1991). *Этика: Избранные труды*. М.: Политиздат.
Мунье, Э. (1999). *Манифест персонализма*. М.: Республика.
Сохань, И. (2013). *Исповедь персоналиста*. К.: Наукова думка.

Отримано 08.11.2019